

شیوع‌شناسی و بررسی عوامل خطر ساز و حفاظت‌کننده مزاحمت سایبری با رویکرد تحولی:

یک مطالعه مروری روایتی

Epidemiology and study of risk and protective factors of cyberbullying with a developmental approach: a narrative review study

Dr. Samad Rahmati

Ph.D. of Educational Psychology, Shahid Chamran University, Ahvaz, Iran.

Rezvan Seyfi*

Bachelor of Science in Nursing, Faculty of Nursing, Lorestan University of Medical Sciences, Borujerd, Iran.

rezvan.seyfi73@gmail.com

دکتر صمد رحمتی

دکتری روانشناسی تربیتی، دانشگاه شهید چمران، اهواز، ایران.

رزوان سیفی (نویسنده مسئول)

کارشناس پرستاری، دانشکده پرستاری، دانشگاه علوم پزشکی لرستان، بروجرد، ایران.

Abstract

In this article, attempts to review with a developmental approach to cyberbullying, prevalence and risk and protective factors it. In the present narrative review article, which is done by the method of text research, articles about cyberbullying from 2010 to 2020 were published in the Google Scholar, ScienceDirect, Elsevier, Scopus, ProQuest, Springer, and PubMed databases were extracted and analyzed by searching for keywords for cyberbullying, cyber-aggression, cyber-victimization, cyberbullies, cyber victims, cyberbully-victims, cyber-harassment, and cyber-violence. Out of a total of 812 collected articles, 54 articles including research, review, and meta-analysis articles in the field of the prevalence of cyberbullying and its effective factors at different ages were selected and analyzed qualitatively based on the researcher's inference from sources and texts. Although there is a myriad of protective and risk factors at personality-Individual, family, peer, school, and community levels that are related to involvement in cyberbullying across a wide range of ages, existing research highlights significant gaps in our knowledge of these risk and protective factors. Research is particularly lacking for elementary grades and adulthood. In addition, there is significantly less attention across age groups to protective factors, compared to risk factors. Given the extent and variety of cyberbullying at different ages, the data suggest that policies and programs must be attuned to developmental differences in the nature and prevalence of cyberbullying, as well as the risk and protective factors that are salient for particular age groups.

چکیده

در این مقاله با رویکردی تحولی به مزاحمت سایبری، میزان شیوع و عوامل خطر ساز و حفاظت‌کننده آن، پرداخته شد. در مطالعه مروری روایتی حاضر که به روش متن‌پژوهی انجام شد، مقاله‌هایی که در زمینه مزاحمت سایبری از سال‌های ۲۰۱۰ تا کنون (۲۰۲۰) در پایگاه‌های اطلاعاتی Google Scholar, ScienceDirect, Elsevier, Scopus, ProQuest, Springer, PubMed منتشر شده بودند با جستجوی کلیدواژه‌های Cyberbullying, Cyber-victims, Cyberbullies, cyber-victimization, Cyber-aggression, Cyberbully-victims, Cyber-harassment, Cyber-violence استخراج شدند. از مجموع ۸۱۲ مقاله گردآوری شده، ۵۴ مقاله شامل مقاله‌های پژوهشی، مروری و فراتحلیل در حوزه میزان شیوع مزاحمت سایبری و عوامل مؤثر بر آن در سنین مختلف، انتخاب و به صورت کیفی و مبتنی بر استنتاج محقق از منابع و متون، تجزیه و تحلیل شد. یافته‌ها نشان داد گرچه عوامل حفاظت‌کننده و خطر ساز فردی-شخصیتی، اجتماعی، تحصیلی و خانوادگی زیادی وجود دارند که با مزاحمت سایبری، در طیف گسترده‌ای از سنین مرتبطاند؛ ولی، پژوهش‌ها برای سال‌های ابتدایی و بزرگسالی محدود هستند. همچنین، به عوامل حفاظت‌کننده کمتر از عوامل خطر ساز توجه شده است. با توجه به وسعت و تنوع مزاحمت‌های سایبری در سنین مختلف، سیاست‌ها و برنامه‌ها باید با تفاوت‌های تحولی در ماهیت و شیوع مزاحمت سایبری و همچنین، عوامل خطر ساز و حفاظت‌کننده که مربوط به گروه‌های سنی خاص هستند، هم‌خوانی داشته باشد.

واژه‌های کلیدی: مزاحمت سایبری، شیوع‌شناسی، عوامل خطر ساز، عوامل حفاظت‌کننده.

Keywords: Cyberbullying, Epidemiology, Protective Factors, Risk Factors

ویرایش نهایی: بهمن ۱۴۰۰

پذیرش: مهر ۱۴۰۰

دریافت: شهریور ۱۴۰۰

نوع مقاله: مروری سیستماتیک

تعداد کاربران اینترنت در تمام دنیا به طور باورنکردنی در حال افزایش است (رحمتی، ۱۳۹۵)؛ این افزایش کاربران اینترنت نگرانی‌هایی جدی در خصوص استفاده از این فن‌آوری و تأثیرات آن بر سلامت انسان و جامعه، به وجود آورده است (رحمتی و کرامتی، ۱۳۹۵؛ رحمتی، ۱۳۹۷). همزمان با این مسئله، مزاحمت سایبری^۱ تبدیل به یک نگرانی رو به افزایش در رویکردهای نظری و روش‌شناختی شده است؛ به گونه‌ای که در سال‌های اخیر موجی از پژوهش‌ها در خارج از کشور گرفته است که هدف خود را به بررسی ماهیت مزاحمت سایبری، برآورد شیوع و یا عوامل مؤثر بر آن اختصاص داده‌اند. در حال حاضر بیش از ۶۰۰ مقاله منتشر شده در خصوص مزاحمت سایبری وجود دارد که آمارهایی را در خصوص شیوع و عوامل مؤثر بر آن گزارش نموده‌اند (کووالسکی، لیمبر و مک‌کورد، ۲۰۱۸)؛ علی‌رغم این تحقیقات متنوع، مزاحمت سایبری در کشور ایران هنوز یک پدیده‌ای ناشناخته است؛ به گونه‌ای که با وجود گسترش استفاده از فن‌آوری‌های اطلاعات و ارتباطات (ICTs)^۲ در داخل کشور، پژوهشی‌های محدودی به بررسی این چالش جدید عصر شبکه‌ها پرداخته‌اند.

مزاحمت سایبری، به عنوان قلدری^۴ ایجاد شده از طریق رسانه‌های الکترونیکی (ایمیل، پیام‌های متنی، پیام‌های چند رسانه‌ای، بازی آنلاین، وبلاگ‌ها، وسایت‌ها، چت روم‌ها و شبکه‌های اجتماعی مجازی) تعریف شده است (ویناکر^۵ و کووالسکی، ۲۰۱۵). الویس^۶ (۲۰۱۳)، قلدری سنتی را به صورت یک اقدام تهاجمی، با قصد ایجاد آسیب یا اضطراب که معمولاً به مرور زمان تکرار شده و در میان افرادی اتفاق می‌افتد که یک عدم توازن قدرت در رابطه آن‌ها وجود دارد، تعریف کرد. بر اساس این تعریف از قلدری سنتی و با استناد به پژوهش‌های قلدری سنتی (اسلونجه و اسمیت^۷، ۲۰۰۸)، مزاحمت سایبری را به صورت خشونت عمدی یا اقدام خصومت‌آمیز که از طریق دستگاه‌های الکترونیک، بارها و بارها در طول زمان با ایجاد عدم توازن قدرت بین متجاوز و قربانی انجام می‌شود، تعریف شده است (تکونگا^۸، ۲۰۱۰). بر این اساس، هم متجاوز و هم قربانی، از شخصیت‌های مهم این پدیده هستند. با این حال، برخی افراد هم‌زمان هم متجاوز و هم قربانی هستند که به آنان قلدر-قربانی^۹ گفته می‌شود (چاپین و کلمن^{۱۰}، ۲۰۱۷).

مزاحمت سایبری پیامدهای منفی بسیاری را برای قربانیان و قلدرها به همراه دارد. به گونه‌ای که در موارد بسیار شدید می‌تواند منجر به بروز علائم اضطراب و افسردگی، کاهش عزت نفس، ضعف در عملکرد تحصیلی و افزایش آسیب‌پذیری روانی و افکار خودکشی در قربانیان شود (هیندوگا و پاتچین^{۱۱}، ۲۰۱۰؛ کووالسکی، جیومتی، شرودر و لاتانر^{۱۲}، ۲۰۱۴؛ آلوارز-گارسیا، پرز، گونزالس و پرز^{۱۳}، ۲۰۱۵). رفتار قلدرها، نیز می‌تواند از طریق همسالان تقویت شده و یک الگوی عمومی‌تر از رفتاری ضد اجتماعی در آنان ایجاد شود. به علاوه، مزاحمت سایبری می‌تواند شامل عواقب حقوقی و قانونی شود (آلوارز-گارسیا و همکاران، ۲۰۱۵). به گونه‌ای که در کشورهای پیشرفته، قانون‌گذاران با توجه به نیاز جامعه، انواع مختلفی از اعمال مجرمانه رایانه‌ای را شناسایی و در قالب قوانین کیفری خود گنجانده‌اند و همزمان با این اقدامات پراکنده کشورها، مراجع بین‌الملل نیز فعالیت خود را در این زمینه آغاز و با دسته‌بندی جرایم شناخته شده، لیست‌هایی از این گونه جرایم را به عنوان الگوی واحد و راهنما برای تدوین قوانین ملی کشورها ارائه کردند (صبح‌خیز، ۱۳۹۴). از جمله سازمان‌های بین‌المللی و منطقه‌ای پیشرو در این زمینه، می‌توان به سازمان همکاری و توسعه اقتصادی^{۱۴}، شورای اروپا^{۱۵}، انجمن بین‌المللی حقوق

1. cyberbullying

2. Kowalski, Limber & Mccord

3. Information and Communication Technologies (ICTs)

4. bullying

5. Whittaker

6. Olweus

7. Slonje & Smith

8. Tokunaga

9. bully-victim

10. Chapin & Coleman

11. Hinduja & Patchin

12. Giumetti, Schroeder & Lattanner

13. Álvarez-García, Pérez, González & Pérez

14. Organization for Economic Cooperation & Development

15. Council of Europe

جزا، سازمان ملل، طبقه‌بندی اینترپل^۱ (سازمان پلیس جنایی بین‌المللی)، طبقه‌بندی کنوانسیون بوداپست^۲، اقدام گروه هشت در سال ۱۹۹۹ و اقدام موسسه مک کانل اشاره کرد (بای و پورقهرمانی، ۱۳۸۸). در ایران نیز مطابق تصویب قانون جرایم رایانه‌ای مصوب ۱۳۸۸/۰۳/۰۵، مواردی از قبیل کلاهبرداری مرتبط با رایانه، اشاعه فحشا و نشر محتوا علیه عفت و اخلاق عمومی، جعل هویت، نشر محتوای دربرگیرنده خشونت، هتک حیثیت و نشر اکاذیب، انتشار محتوای علیه امنیت و آسایش عمومی، هتک حرمت و انتقاد از حاکمان و ... که از طریق رایانه و در بستر فن‌آوری‌های اطلاعات و ارتباطات انجام شود، جرم تلقی و برای آن مجازات تعیین شده است (شیرزاد، ۱۳۸۸).

مرور مطالعات انجام شده در زمینه مزاحمت سایبری در سراسر جهان نشان داده است که اکثر مطالعاتی از کشورهای آمریکای شمالی (۵۷٪) و اروپا (۲۸٪) هستند که به دنبال آن آسیای شرقی (۸٪) و استرالیا (۴٪) قرار دارند. این آمار نشان‌دهنده توزیع جغرافیایی نامتعادل و مشارکت ناکافی علمی کشورهای در حال توسعه، مانند کشورهای خاورمیانه و آمریکای لاتین، است (زیچ، اورتگا-ریز و دل‌ری، ۲۰۱۵). این وضعیت، همراه با کمبود تحقیقات بین‌فرهنگی، محدودیت‌های مهمی را برای پیشبرد مطالعه در مورد مزاحمت سایبری در مناطقی مانند خاورمیانه که شاهد گسترش روزافزون دستگاه‌های ارتباط الکترونیکی و کاربران آن‌ها می‌باشد، ایجاد می‌کند. بنابراین، به دلیل محدودیت مطالعات انجام شده در زمینه مزاحمت در کشورهای خاورمیانه و به‌ویژه کشوری با رشد سریع ضریب نفوذ اینترنت، مانند ایران که بر طبق گزارش پایگاه اینترنتی آمار جهانی اینترنت^۴ در سال ۲۰۱۹ با داشتن ۶۲ میلیون و ۷۰۲ هزار کاربر که معادل ۷۶٪ از جمعیت ۸۲/۵ میلیونی ایران است، مقام شانزدهم تعداد کاربران اینترنتی جهان را دارد و جزو بیست کشوری می‌باشد که کاربران اینترنتی زیادی دارند و با ۲۴/۹۸٪ رشد تعداد کاربران از سال ۲۰۰۰ تا ۲۰۱۹ چهارمین کشور از این نظر محسوب می‌شود؛ مرور پژوهش‌های صورت گرفته در این زمینه می‌تواند ضمن معرفی این نوع جدید قلدری و عوامل خطر ساز و حفاظت‌کننده مرتبط با آن، زمینه را برای انجام پژوهش‌هایی در داخل کشور فراهم آورد.

به‌طور خلاصه، می‌توان گفت که جوامع انسانی، از جمله ایران، امروزه با چالش‌های جدیدی در اثر مزاحمت‌های سایبری روبه‌رو هستند. پس، تحقیق در مورد ماهیت این نوع قلدری، سیر تحول و روند رشد آن‌ها، می‌تواند به پیشگیری از آن‌ها کمک کند (بخارایی و کریمی، ۱۳۹۵). در سال‌های اخیر، مطالعات و تحقیقات بسیاری، به ویژه در خارج از کشور، در حوزه‌های مختلف در این باب صورت گرفته است. روان‌شناسان، جرم‌شناسان و جامعه‌شناسان به بررسی علل و عواقب این نوع قلدری پرداخته‌اند و نظریه‌های متعددی در این زمینه ارائه کرده‌اند. در بررسی حاضر ضمن معرفی مزاحمت سایبری، میزان شیوع و عوامل خطر ساز و حفاظت‌کننده آن با توجه به تغییرات تحولی، مرور و بررسی شد. سپس، شکاف‌های موجود در ادبیات پژوهشی، نمایش داده شد و زمینه‌های مفید را برای تحقیقات آینده، نیز معرفی شد. لذا، هدف این مطالعه پاسخ‌گویی به این سؤال‌ها بود که میزان شیوع مزاحمت سایبری در مراحل مختلف تحول (رشد) به چه میزان است؟ و عوامل خطر ساز و حفاظت‌کننده مزاحمت سایبری در هر مرحله رشدی (تحولی) کدامند؟ برای این منظور عوامل خطر ساز و حفاظت‌کننده مزاحمت سایبری را با توجه به تغییرات تحولی (رشدی) در ۵ سطح، شامل (۱) استفاده از فن‌آوری، (۲) فردی، (۳) همسالان، (۴) خانواده و (۵) مدرسه و جامعه تقسیم‌بندی و بررسی شده است.

روش

روش مطالعه حاضر به صورت مطالعه‌ای مروری روایتی^۵ بوده است. در این روش، پژوهشگر داده‌های پژوهشی خود را درباره کنشگران، وقایع و پدیده‌های روانی-اجتماعی، از بین منابع و اسناد جمع‌آوری می‌کند. این شکل از پژوهش، با ترکیب نتایج پژوهش‌های مختلف برای رسیدن به بینش‌هایی نوین درباره موضوعی مشخص حرکت می‌کند (صادقی‌فسایی و عرفان‌منش، ۱۳۹۴). از این رو، هدف پژوهش مروری این است که متون مرتبط با موضوع جستجو را مرور و نقد کند تا ارزیابی خود را از پژوهش و روش‌هایی که پیش از این در حوزه مورد نظر

1. Interpol
 2. Budapest Convention
 3. Zych, Ortega-Ruiz & Rey
 4. internet world statistics
 5. narrative review

شیوع‌شناسی و بررسی عوامل خطر ساز و حفاظت‌کننده مزاحمت سایبری با رویکرد تحولی: یک مطالعه مروری روایتی
Epidemiology and study of risk and protective factors of cyberbullying with a developmental approach: a narrative ...

به کار رفته‌اند، نشان دهد (آویارد^۱، ۲۰۱۴). در مورد مزاحمت سایبری، تحقیقات میان رشته‌ای بسیاری انجام شده است که به دنبال تعریف و تبیین این نوع مزاحمت بوده‌اند. ماهیت این نوع مزاحمت موجب درگرفتن مباحثات بسیاری در مجامع علمی شده است. از این رو، در این مطالعه‌ای مروری روایتی که به روش متن‌پژوهی انجام شد، مقاله‌هایی که در زمینه مزاحمت سایبری به زبان انگلیسی از سال‌های ۲۰۱۰ تاکنون (۲۰۲۰) در پایگاه‌های اطلاعاتی Google Scholar، ScienceDirect، Elsevier، Scopus، ProQuest، Springer، PubMed منتشر شده بودند با جستجوی کلیدواژه‌های cyberbullying، cyber-aggression، cyber-victimization، cyberbully-victims، cyberbully-victims، cyber-harassment، و cyber violence استخراج و واکاوی شد. معیارهای ورود به مطالعه، (۱) وجود کلیدواژه‌های مربوطه در عنوان و چکیده مقاله مورد نظر و (۲) ارتباط مقاله‌ها با عوامل خطر ساز و حفاظت‌کننده مزاحمت سایبری با توجه به تغییرات سنی (رویکرد تحولی)، بود. معیارهای خروج، (۱) وجود فقط خلاصه مقاله و (۲) مقالات به زبانی غیر از انگلیسی در پایگاه‌های اطلاعاتی، بود. از مجموع ۸۱۲ مقاله گردآوری شده، ۵۴ مقاله شامل مقاله‌های پژوهشی، مروری و فراتحلیل در حوزه میزان شیوع مزاحمت سایبری و عوامل مؤثر بر آن در سنین مختلف بین سال‌های ۲۰۱۰ تا ۲۰۲۰ انتخاب و بررسی شد. در مجموع، اطلاعات لازم با توجه به موضوع پژوهش به وسیله ابزارهای سنجش کتابخانه‌ای و اسنادی گردآوری و به صورت کیفی و مبتنی بر استنتاج محقق از منابع و متون تجزیه و تحلیل شد.

یافته‌ها

خلاصه نتایج مهم‌ترین مطالعات صورت گرفته در خصوص شیوع مزاحمت سایبری، عوامل خطر ساز و عوامل حفاظت‌کننده آن با توجه به تغییرات تحولی در ذیل مورد بررسی قرار می‌گیرد.

شیوع مزاحمت سایبری

میزان شیوع مزاحمت سایبری در مطالعات مختلف، به دلیل تفاوت در تعریف مزاحمت سایبری، پارامتر زمانی مورد استفاده برای تعیین این که مزاحمت سایبری اتفاق افتاده است یا خیر (برای مثال دو ماه گذشته، شش ماه، طول عمر)، معیار محافظه‌کارانه در برابر آزادی‌خواهانه برای تعیین وقوع مزاحمت سایبری (برای مثال، حداقل یک بار، دو تا سه بار در ماه یا بیشتر) و ویژگی‌های جمعیت‌شناختی نمونه مورد بررسی (برای مثال، سن، جنسیت، نژاد) بسیار متغیر است (کووالسکی و همکاران، ۲۰۱۹). بروکادو، ساورس و فراگا^۲ (۲۰۱۶)، با مرور ۱۵۹ مطالعه در زمینه شیوع مزاحمت سایبری، گزارش کردند که نرخ شیوع قربانی شدن در طی سال گذشته از ۱٪ تا ۶۱/۱٪ متغیر بود، در حالی که میزان ارتکاب در طی همان دوره زمانی از ۳٪ تا ۳۹٪ متغیر بود. میزان قربانی شدن در طول عمر از ۴/۹٪ تا ۶۵٪ متغیر بود، در حالی که نرخ مزاحمت یا ارتکاب بین ۱/۲٪ و ۴۴/۱٪ بود. نرخ شیوع برای قلدر-قربانی سایبری^۳، بین ۱/۵٪ و ۷۲٪ در طی سال گذشته و بین ۵٪ و ۶۴/۳٪ در طول عمر متغیر بود. در پایان، بروکادو و همکاران (۲۰۱۶)، به این نتیجه رسیدند که مطالعات مزاحمت سایبری، از حیث برآوردهای میزان شیوع، دارای عدم تجانس بالایی هستند.

بیشتر تحقیقات در زمینه نرخ شیوع مزاحمت سایبری بر روی دانش‌آموزان دبیرستانی انجام شده‌اند. تعداد بسیار کمی از مطالعات به بررسی قربانی شدن و ارتکاب مزاحمت سایبری در میان دانش‌آموزان مدرسه ابتدایی پرداخته‌اند. برخی مطالعات انجام شده، اثبات کرده‌اند که (الف) کودکان کم سن و سال مصون از قربانی شدن توسط مزاحمت سایبری نیستند و (ب) آمار شیوع بسته به نوع مطالعه و کشوری که در آن داده جمع‌آوری شده است به شدت متغیر است (ارسلان، ساورز، هالت و بالچی^۴، ۲۰۱۲؛ لیوینگستون و هاداد^۵، ۲۰۰۹؛ مونکس، ورلیدخ، رابینسون و اورنگا^۶، ۲۰۰۹). نتایج پژوهشی در بریتانیا نشان داد که ۲۳٪ دانش‌آموزان ۷ تا ۱۱ سال، قربانی مزاحمت سایبری شدند، و ۵٪ گزارش کردند که مرتکب خشونت سایبری شده‌اند (مونکس، رابینسون و ورلیدخ، ۲۰۱۲). در طی یک مطالعه طولی با پیگیری ۳ ساله، ۵۱٪ بچه‌های ۷ تا ۱۱ سال بیان کردند که قربانی مزاحمت سایبری شده‌اند و ۵٪ نیز گزارش کردند که مرتکب مزاحمت سایبری

1. Aveyard
2. Brochado, Soares & Fraga
3. cyber bully-victims
4. Arslan, Savaser, Hallett & Balci
5. Livingstone & Haddad
6. Monks, Worlidge, Robinson & Ortega

شده‌اند (مونکس و همکاران، ۲۰۱۲). در مطالعه‌ای روی بچه‌های ۸ تا ۱۱ سال، ۲۷٪ خاطر نشان کردند که قربانی مزاحمت سایبری شده و ۱۸٪ ارتکاب به مزاحمت سایبری را گزارش کردند (ارسلان و همکاران، ۲۰۱۲). آمارهای مشابه در میان کودکان ایتالیایی با همین دامنه سنی گزارش شده است؛ ۲۱٪ کودکان ۷ تا ۱۱ سال، گفتند که قربانی مزاحمت سایبری شده‌اند (لیوینگستون و هاداد، ۲۰۰۹). در آمریکای شمالی، دی‌پائولیس و ویلیفورد^۱ (۲۰۱۴)، گزارش کردند که ۱۸٪ کودکان مقطع سوم تا پنجم ابتدایی، قربانی مزاحمت سایبری شده بودند. به طور مشابه، یبارا، بوید، کورچماروس و اپنهایم^۲ (۲۰۱۲) پی بردند که یک چهارم کودکان ۶ تا ۱۱ سال، قربانی پرخاشگری مجازی شده‌اند.

در میان نوجوانان، میزان شیوع قربانی شدن و ارتکاب مزاحمت سایبری، بسته به مطالعه دامنه سنی خاص نوجوانان، متنوع و متغیر است. کووالسکی و لیمبر (۲۰۰۷)، در بررسی ۳۶۰۰ دانش‌آموز دوره راهنمایی مقطع ششم تا هشتم در آمریکا، پی بردند که نرخ قربانی شدن توسط مزاحمت سایبری ۱۸٪ و نرخ ارتکاب ۱۱٪ در ۲ ماه قبلی بوده است. در مطالعه‌ای در میان دانش‌آموزان دبیرستانی در آمریکا، ۱۶٪ گزارش کردند که قربانی مزاحمت سایبری شده‌اند (اشنایدر، آدال، استیوف و کولتر^۳، ۲۰۱۲). در مطالعه‌ای روی دانش‌آموزان مقطع راهنمایی و دبیرستان در آمریکا، میشنا، کوک، گادالا، داسیک و سالومون^۴ (۲۰۱۰) گزارش کردند ۵۰٪ دانش‌آموزان قربانی مزاحمت سایبری و بیش از ۳۳٪ نیز مرتکب مزاحمت سایبری شده‌اند. برعکس، در نظرسنجی ملی در زمینه میزان قربانی شدن جرم و جنایت، تنها ۷٪ دانش‌آموزان ۱۲ تا ۱۸ ساله گزارش کردند که مزاحمت سایبری را در سال گذشته تجربه کرده‌اند (میوسی-ژیلت، ژانگ، ونگ، ژانگ و اودکرک^۵، ۲۰۱۷).

تعداد بسیار کمی از تحقیقات به بررسی مزاحمت سایبری در میان بزرگسالان پرداخته‌اند و در میان این تحقیقات محدود، توجه عمده‌ای به مزاحمت سایبری در میان دانشجویان و در محیط کار شده است. میزان شیوع مزاحمت سایبری در میان دانشجویان تفاوت زیادی از دانش‌آموزان دبیرستانی ندارد، اگرچه در میان مطالعات انجام شده، این مقادیر متفاوت است. در یک مطالعه، تقریباً ۲۷/۹٪ دانشجویان پرتغالی، قربانی مزاحمت سایبری شده بودند، در حالی که ۸٪ مرتکب مزاحمت سایبری شده بودند (فرانسیسکو، سیمائو، فریرا، و مارتینز^۶، ۲۰۱۴). سلکی، کوتا و مورنو^۷ (۲۰۱۶) پی بردند که تقریباً نیمی از (۴۴/۲٪) دانشجویان زن آمریکایی، قربانی، مجرم و یا شاهد مزاحمت سایبری بوده‌اند. بسیاری از قربانیان مزاحمت سایبری در دانشگاه، در دوره ابتدایی، راهنمایی و متوسطه، نیز قربانی بوده‌اند (واتس، واگنر، ولاسکو و برنز^۸، ۲۰۱۷).

کووالسکی، تس و مورگان^۹ (۲۰۱۸)، در نظرسنجی خود بین ۳۶۰۰ بزرگسال آمریکایی گزارش کردند که ۲۰٪ افراد بزرگسال، در دوره جوانی، قربانی مزاحمت سایبری شده‌اند. از این تعداد، ۷۳٪ مجرم یا همکار بوده‌اند. اگر چه ۲۳٪ اظهار داشتند که در طول عمر خود مرتکب مزاحمت سایبری شده‌اند، ۱۳/۲٪ گزارش کردند که مزاحمت سایبری در دوره بزرگسالی آنان رخ داده است. به طور مشابه، پریویترا و کمپل^{۱۰} (۲۰۰۹) پی بردند که ۱۰/۷٪ شرکت‌کنندگان مرد استرالیایی، در محیط کار قربانی مزاحمت سایبری شده‌اند.

عوامل حفاظت‌کننده و خطرناک مزاحمت سایبری

در سال‌های اخیر، محققان به بررسی انواع عوامل خطرناک^{۱۱} (یعنی متغیرهایی که موجب افزایش احتمال قربانی شدن یا ارتکاب مزاحمت سایبری می‌شوند) و عوامل حفاظت‌کننده^{۱۲} (یعنی متغیرهایی که موجب کاهش احتمال تجربه قربانی شدن یا ارتکاب مزاحمت سایبری می‌شوند) مؤثر بر احتمال قربانی شدن، ارتکاب مزاحمت سایبری یا هر دو، پرداخته‌اند. هنگام بحث در مورد این عوامل با اتخاذ یک دیدگاه تحولی، تفاوت‌ها و تشابهات مرتبط با سن، بررسی شده است.

1. Depaolis & Williford
2. Ybarra, Boyd, Korchmaros & Oppenheim
3. Schneider, O'donnell, Stueve & Coulter
4. Mishna, Cook, Gadalla, Daciuk & Solomon
5. Musi-Gillette, Zhang, Wang, Zhang Oudekerk
6. Francisco, Simao, Ferreira & Martins
7. Selkie, Kota & Moreno
8. Watts, Wagner, Velasquez & Behrens
9. Kowalski, Toth & Morgan
10. Privitera & Campbell
11. risk factors
12. protective factors

عوامل حفاظت‌کننده و خطر ساز در قربانی شدن

(۱) عوامل حفاظت‌کننده و خطر ساز مربوط به استفاده از فن‌آوری

استفاده از فن‌آوری‌ها، هم در بین گروه‌های سنی مختلف و هم در داخل یک گروه سنی خاص، متغیر است (برای مثال، دانش‌آموزان مقطع پنجم، تمایل بیشتری به استفاده از تلفن‌های همراه نسبت به دانش‌آموزان مقطع اول دارند). با این حال، ذکر دو نکته ضروری است: اولاً، فن‌آوری مورد استفاده برای ارتکاب مزاحمت سایبری، منعکس‌کننده نوع فن‌آوری رایج در میان افراد گروه سنی خاصی است. لذا، در میان دانش‌آموزان دوره ابتدایی، برای مثال، بازی‌های آنلاین، شیوه‌ای است که از طریق آن بسیاری از مزاحمت‌های سایبری رخ می‌دهد (دی‌پائولیس و ویلیفورد، ۲۰۱۴). با این حال، در میان نوجوانان، شبکه‌های اجتماعی، از متداول‌ترین مسیرها برای مزاحمت سایبری می‌باشد (کووالسکی، لیمبر و آگاتستون، ۲۰۱۲؛ واتس و همکاران، ۲۰۱۷؛ ویتاکر و کووالسکی، ۲۰۱۵). در میان بزرگسالان، بازی‌های آنلاین چند نفره کلان (MMOGs)، از متداول‌ترین مسیرها برای قربانی شدن مزاحمت سایبری می‌باشد و ۳۵٪ پاسخگویان گزارش کردند که از طریق این بازی‌ها قربانی مزاحمت سایبری شده‌اند (بالارد و ولج، ۲۰۱۷). دوماً، تحقیقات نشان داده‌اند که قربانی شدن مزاحمت سایبری همبستگی نزدیکی با زمان صرف شده به صورت آنلاین دارد (سلیک، آتاک و ارگازن، ۲۰۱۲). در میان نوجوانان، زمان صرف شده به صورت آنلاین و مشارکت در رفتارهای پرخطر آنلاین، مانند، بازی‌های آنلاین، از عوامل خطر ساز برای قربانی شدن در مزاحمت سایبری است (آلوارز-گارسیا و همکاران، ۲۰۱۵؛ لی، هونگ، یون، پگوئرو و سیاک، ۲۰۱۷؛ شاپکا، آندیتی، کلی و لاپیدوت-لفلر، ۲۰۱۸). اگرچه، رابطه بین زمان طی شده به صورت آنلاین و قربانی شدن مزاحمت سایبری در افراد بزرگسال بررسی نشده است، دلیلی در مورد تردید در مورد همبستگی این دو، وجود ندارد (کووالسکی و همکاران، ۲۰۱۸).

(۲) عوامل حفاظت‌کننده و خطر ساز فردی

تجربه قلدری سنتی: مطالعات زیادی نشان داده‌اند که مشارکت کودکان و نوجوانان در قلدری سنتی، ارتباط نزدیکی با مشارکت در مزاحمت سایبری دارد (آلوارز-گارسیا و همکاران، ۲۰۱۵؛ بالدری، فارینگتون و سورنتینو، ۲۰۱۵؛ بوتینو، بوتینو، رجینا، کوریا و ریبریو، ۲۰۱۵؛ چن، هو و لویین، ۲۰۱۶؛ کووالسکی و همکاران، ۲۰۱۴؛ کووالسکی و لیمبر، ۲۰۱۳؛ الویس، ۲۰۱۳). در واقع، در سه فراتحلیل انجام شده (چن و همکاران، ۲۰۱۶؛ گو، ۲۰۱۶؛ کووالسکی و همکاران، ۲۰۱۴)، هدف قرار گرفتن در فرایند قلدری سنتی، قوی‌ترین شاخص پیش‌بین قربانی شدن توسط مزاحمت سایبری است. اگرچه بیشتر مطالعات بر دانش‌آموزان مقطع راهنمایی و متوسطه متمرکز بوده‌اند، چند مطالعه، روندی مشابه را در میان دانش‌آموزان ابتدایی یافته‌اند (دی‌پائولیس و ویلیفورد، ۲۰۱۴؛ الویس، ۲۰۱۳). مطالعات کمی به بررسی رابطه بین مشارکت بزرگسالان در قلدری سنتی و مزاحمت سایبری پرداخته‌اند، با این حال، کووالسکی و همکاران (۲۰۱۸)، رابطه معنی‌داری را بین این دو در نمونه‌ای از بزرگسالان در محیط کار یافتند (۴: ۰/۷۳).

جنسیت: بیشتر مطالعاتی که به بررسی تفاوت‌های جنسیتی در قربانی شدن مزاحمت سایبری پرداخته‌اند، بر دوره راهنمایی و متوسطه متمرکز بوده‌اند و نشان داده‌اند که دختران، در معرض خطر بالای قربانی شدن مزاحمت سایبری هستند (ابوجاود، ساویج، استارویچ و سلامی، ۲۰۱۵؛ بالدری و همکاران، ۲۰۱۵؛ فاوچر، کاسیدی و جکسون، ۲۰۱۵؛ فرید، لیندستروم و راسوال، ۲۰۱۵؛ گو، ۲۰۱۶؛ سنات، بلیز، هبرت، لاوی و گیریر، ۲۰۱۵؛ شاپکا و همکاران، ۲۰۱۸).

1. massively multiplayer online games (MMOGs)
2. Ballard & Welch
3. Çelik, Atak & Erguzen
4. Lee, Hong, Yoon, Perguero & Seok
5. Shapka, Onditi, Collie & Lapidot-Lefler
6. Baldry, Farrington & Sorrentino
7. Bottino, Bottino, Regina, Correia & Ribeiro
8. Chen, Ho & Lwin
9. Guo
10. Aboujaoude, Savage, Starcevic & Salame
11. Faucher, Cassidy & Jackson
12. Fridh, Lindström & Rosvall
13. Cénat, Blais, Hébert, Lavoie & Guerrier

نژاد/قومیت: برخی مطالعات تفاوتی را در قربانی شدن توسط مزاحمت سایبری بر اساس نژاد نیافته‌اند (هیندوجا و پاتچین، ۲۰۱۰)، سایر مطالعات، تفاوت‌های معنی‌داری را نشان داده‌اند. لاپیدوت-لفلر و هُسری^۱ (۲۰۱۶) مطالعه‌ای را در اسرائیل انجام داده و پی بردند که نوجوانان یهودی بیش از نوجوانان عرب مورد مزاحمت سایبری قرار گرفته‌اند. در نمونه‌ای از نوجوانان آمریکایی راهنمایی و متوسطه، یوسف و بلامی^۲ (۲۰۱۵) گزارش کردند که آمریکایی‌های عرب زبان، بیشتر از آمریکایی‌های سفید پوست، سیاه پوست و اسپانیایی، قربانی مزاحمت سایبری شده‌اند. هونگ، اسپیلز، هانتز، پاتون و ریورس^۳ (۲۰۱۶) شواهدی را در خصوص قربانی شدن بالای مزاحمت سایبری در میان سیاه‌پوستان آمریکایی نسبت به اروپایی‌های مقیم آمریکا یافته‌اند.

گرایش‌های جنسی: چندین مطالعه، شیوع بالای قربانی شدن مزاحمت سایبری را در میان همجنس‌گرایان زن، همجنس‌گرایان مرد، دوجنس‌گرایان و ترانجینسیتی‌ها^۴ (LGBT) در مقایسه با دگرجنس‌گرایان گزارش کرده‌اند (الیپ، دِلا اولیویا مونوز و دل ری^۵، ۲۰۱۷؛ کسل شنایدر و همکاران، ۲۰۱۲؛ سنات و همکاران، ۲۰۱۵؛ یبارا، مایکل، پالمر و ریسنر^۶، ۲۰۱۵).

معلولیت: مطالعات انجام شده در زمینه رابطه بین قربانی مزاحمت سایبری شدن و وجود معلولیت‌ها یا بیماری مزمن، عمدتاً روی نوجوانان و جوانان متمرکز هستند (بکمن، استنیک و هاگکوست^۷، ۲۰۱۶؛ فرید و همکاران، ۲۰۱۵). در مطالعه‌ای روی دانش‌آموزان سوئدی (۱۳ تا ۱۵ سال)، بکمن و همکاران (۲۰۱۶)، نشان دادند احتمال بیشتری دارد دختران معلول قربانی قلدری سنتی شوند و یا تبدیل به قلدر-قربانی سایبری شوند، در حالی که پسران، هم قلدر-قربانی سنتی و هم قربانیان ترکیبی (قربانی مزاحمت سایبری و قلدری سنتی) بودند. همچنین، گزارش شده که دانش‌آموزان راهنمایی و متوسطه ADHD بیشتر از همسالان سالم، قربانی مزاحمت سایبری می‌شوند (هیمن، اولنیک-شمش، و ایدن^۸، ۲۰۱۵).

وزن: در یک مطالعه روی نوجوانان ایرلندی (۱۰ تا ۱۷ سال)، محققان پی بردند که نارضایتی از بدن ارتباط نزدیکی با خطر بالای قربانی شدن توسط مزاحمت سایبری دارد، به گونه‌ای که، نوجوانان قربانی شده توسط مزاحمت سایبری دو برابر بیشتر از همسالان قربانی نشده، خود را بسیار چاق تصور می‌کنند (کنی، سالیوان، کالاهان، مولکو و کلی^۹، ۲۰۱۷).

شخصیت، باورها و رفتارها: نداشتن خودکنترلی^{۱۰} (بالدري و همکاران، ۲۰۱۵)، اضطراب اجتماعی^{۱۱} (کووالسکی و همکاران، ۲۰۱۴)، شخصیت ضداجتماعی^{۱۲} (گو، ۲۰۱۶)، انحلال اخلاقی^{۱۳} (چن و همکاران، ۲۰۱۶؛ کووالسکی و همکاران، ۲۰۱۴)، هوش اجتماعی^{۱۴} پایین (بالدري و همکاران، ۲۰۱۵؛ بایرکتار، ماچاکووا، ددکووا، سرنا و سوچکوا^{۱۵}، ۲۰۱۵)، حرمت نفس^{۱۶} (بایرکتار و همکاران، ۲۰۱۵؛ بالدري و همکاران، ۲۰۱۵؛ چن و همکاران، ۲۰۱۶؛ کووالسکی و لیمبر، ۲۰۱۳) و همدلی^{۱۷} پایین (بالدري و همکاران، ۲۰۱۵) با ریسک قربانی شدن توسط مزاحمت سایبری مرتبط است، در حالی که هوش اجتماعی بالا و نیز همدلی بالا (کووالسکی و همکاران، ۲۰۱۴)، مدیریت مؤثرتر احساسات و خودکارآمدی در دفاع از خود (چن و همکاران، ۲۰۱۶)، از عوامل حفاظت‌کننده در برابر مزاحمت سایبری هستند.

(۳) عوامل حفاظت‌کننده و خطر ساز مربوط به همسالان

1. Lapidot-Lefler & Hosri
2. Yousef & Bellamy
3. Hong, Espelage, Hunter, Patton & Rivers
4. lesbian, gay, bisexual, and transgendered (LGBT)
5. Elipe, de la Oliva Muñoz & Del Rey
6. Mitchell, Palmer & Reiser
7. Beckman, Stenbeck & Hagquist
8. Heiman, Olenik-Shemesh & Eden
9. Kenny, Sullivan, Callaghan, Molcho & Kelly
10. self-control
11. social anxiety
12. antisocial personality
13. moral disengagement
14. social intelligence
15. Bayraktar, Machackova, Dedkova, Cerna & Sevcikova
16. self-esteem
17. empathy

شیوع‌شناسی و بررسی عوامل خطر ساز و حفاظت‌کننده مزاحمت سایبری با رویکرد تحولی: یک مطالعه مروری روایتی
Epidemiology and study of risk and protective factors of cyberbullying with a developmental approach: a narrative ...

نوجوانانی که تصور می‌کنند توسط همسالان حمایت نمی‌شوند در معرض خطر بالای مزاحمت سایبری قرار دارند (بالدری و همکاران، ۲۰۱۵؛ کووالسکی و همکاران، ۲۰۱۴). در مقابل، نوجوانانی که تصور می‌کنند توسط همسالان حمایت می‌شوند، کم‌تر قربانی مزاحمت سایبری می‌شوند (فرید و همکاران، ۲۰۱۵).

(۴) عوامل حفاظت‌کننده و خطر ساز مربوط به خانواده

رفتارهای والدینی که موجب حفاظت نوجوانان در برابر مزاحمت سایبری می‌شود، شامل، حمایت خانواده (فرید و همکاران، ۲۰۱۵) و گرمی (صمیمیت) والدین^۱ (الساسر، راسل، اوهانسیان و پاتون^۲، ۲۰۱۷) است. قوانین والدین و نظارت بر فعالیت‌های آنلاین نوجوانان، نیز از عوامل حفاظت‌کننده در برابر قربانی شدن توسط مزاحمت سایبری در برخی مطالعات می‌باشند (بالدری و همکاران، ۲۰۱۵؛ چن و همکاران، ۲۰۱۶؛ کووالسکی و همکاران، ۲۰۱۴)، ولی در سایر تحقیقات این موضوع گزارش نشده است (آلوارز-گارسیا و همکاران، ۲۰۱۵). الساسر و همکاران (۲۰۱۷)، استدلال کردند که کنترل شدید توسط والدین، ارتباط ضعیفی با خطر قربانی شدن دارد، در حالی که استراتژی‌های مشارکتی تربیتی (نظیر استفاده هم‌زمان از فضای مجازی و یا میانجی‌گری ارزیابانه)، منجر به حفاظت بیشتری شدند. دانش‌آموزان راهنمایی و متوسطه که قربانی مزاحمت سایبری، بیشتر از همسالان شاهد خود، در خانواده‌های تک‌والدینی زندگی می‌کنند (بوتینو و همکاران، ۲۰۱۵)، و محیط خانوادگی منفی (گو، ۲۰۱۶) و مملو از اختلافات خانوادگی (اورتگا-بارتون، بولگا و کاوا^۳، ۲۰۱۶)، وابستگی ضعیف به والدین (بالدری و همکاران، ۲۰۱۵) و سوء استفاده جنسی (سنات و همکاران، ۲۰۱۵) را تجربه می‌کنند.

(۵) عوامل حفاظت‌کننده و خطر ساز در سطح مدرسه و جامعه

مطالعات نشان داده‌اند که ادراک از ایمنی مدرسه (کووالسکی و همکاران، ۲۰۱۴)، رضایت از مدرسه (لی و سَنگ^۴، ۲۰۱۳) و وجود فضای مثبت در مدرسه (کووالسکی و همکاران، ۲۰۱۴) ارتباط نزدیکی با کاهش احتمال مزاحمت سایبری دارد، در حالی که احساس ناامنی، با افزایش خطر قربانی مزاحمت سایبری شدن ارتباط دارد (بوتینو و همکاران، ۲۰۱۵). اگرچه، برخی محققان گزارش کرده‌اند که رابطه صمیمی با معلمان عاملی حفاظت‌کننده در برابر مزاحمت سایبری است (لی، کوون، یانگ، پارک، کیم و نا^۵، ۲۰۱۷؛ اورتگا-بارتون و همکاران، ۲۰۱۶)، ولی، چند مطالعه قادر به تأیید و یافتن این رابطه نبوده‌اند (آلوارز-گارسیا و همکاران، ۲۰۱۵؛ لی و همکاران، ۲۰۱۷). در مطالعه تأثیر عوامل اجتماعی بر قربانی مزاحمت سایبری شدن، نام و چانگ (۲۰۱۱)، به نقل از لی و همکاران، (۲۰۱۷) پی بردند که دانش‌آموزان راهنمایی که در محله‌های ناامن زندگی می‌کنند، نسبت به دانش‌آموزان در محله‌های امن، بیشتر مورد مزاحمت سایبری قرار می‌گیرند.

عوامل حفاظت‌کننده و خطر ساز در ارتکاب

(۱) عوامل حفاظت‌کننده و خطر ساز مربوط به استفاده از فن‌آوری

همانند قربانی شدن، ارتکاب مزاحمت سایبری همبستگی مثبتی با زمان صرف شده به صورت آنلاین (چن و همکاران، ۲۰۱۶؛ گو، ۲۰۱۶؛ کووالسکی و همکاران، ۲۰۱۴؛ لی و همکاران، ۲۰۱۷) و به‌ویژه مشارکت در فعالیت‌های اجتماعی آنلاین دارد (شاپکا و همکاران، ۲۰۱۸). البته، نوع فن‌آوری مورد استفاده برای ارتکاب مزاحمت سایبری، با توجه به سن مجرمان متغیر است. بیشتر مزاحمت‌های سایبری در سنین پایین از طریق بازی‌های آنلاین رخ می‌دهد؛ در مقابل، دانش‌آموزان مقطع متوسطه در شبکه‌های اجتماعی مرتکب مزاحمت سایبری می‌شوند (ویتاکر و کووالسکی، ۲۰۱۵). در میان افراد ۱۸ سال و بالاتر، MMOGs عامل مهم در ارتکاب مزاحمت سایبری است (بالارد و ولج، ۲۰۱۷).

(۲) عوامل حفاظت‌کننده و خطر ساز فردی

تجربه قلدری سنتی: مشارکت در قلدری سنتی، یک شاخص پیش‌بین مهم ارتکاب مزاحمت سایبری در دانش‌آموزان مقطع راهنمایی و متوسطه است (آنتونیادو، کوکینس و مارکوس^۶، ۲۰۱۶؛ گو، ۲۰۱۶؛ مونکس، مهدوی و ریکس^۷، ۲۰۱۶؛ واژنی و همکاران، ۲۰۱۲)، به

1. parental warmth

2. Elsaesser, Russell, Ohannessian & Patton

3. Ortega-Barton, Buelga & Cava

4. Lee & Song

5. Kwon, Yang, Park, Kim & Na

6. Antoniadou, Kokkinos & Markos

7. Monks, Mahdavi & Rix

گونه‌ای که مرتکبان قلدری سنتی، ۵ برابر بیشتر احتمال مشارکت در مزاحمت سایبری را دارند (بالدری و همکاران، ۲۰۱۶). همچنین، قلدر-قربانیان سنتی، پتانسیل بالایی برای تبدیل شدن به قربانیان مزاحمت سایبری دارند؛ قلدرهای سنتی، نیز به احتمال بالایی به مجرمان مزاحمت سایبری تبدیل می‌شوند (ابوجاود و همکاران، ۲۰۱۵؛ آنتونیادو و همکاران، ۲۰۱۶).

جنسیت: رابطه بین جنسیت و ارتکاب مزاحمت سایبری، مشخص نیست. در برخی مطالعات، گزارش شده که پسران بیشتر مرتکب مزاحمت سایبری می‌شوند (ابوجاود و همکاران، ۲۰۱۵؛ بالدری و همکاران، ۲۰۱۶؛ گو، ۲۰۱۶؛ شاپکا و همکاران، ۲۰۱۸)، در حالی که در سایر مطالعات، اثر جنسیت تأیید نشده است (آنتونیادو و همکاران، ۲۰۱۶؛ دلری و همکاران، ۲۰۱۶؛ پرن و گوتزویلر-هللفن-فینگر^۱، ۲۰۱۲؛ شاپکا و همکاران، ۲۰۱۸). رایت^۲ (۲۰۱۷) بیان کرد که جنسیت، به اندازه صفات مردانه مهم نیست و پسران و دختران با صفات مردانه، استعداد بالایی برای ارتکاب مزاحمت سایبری دارند. فاوچر و همکاران (۲۰۱۵)، دلیلی تحولی را ارائه کرده‌اند؛ آنان گزارش کردند که دختران، در محیط مدرسه، بیشتر از پسران مرتکب مزاحمت سایبری می‌شوند، در حالی که پسران، بعد از دبیرستان و در محیط کار، بیشتر در این رفتارها مشارکت می‌کنند. لذا، انجام بررسی‌های بیشتری در مورد تأثیر جنسیت در ارتکاب مزاحمت سایبری، لازم است.

نژاد/قومیت: الگوهای کلی ارتکاب مزاحمت سایبری و نژاد/قومیت حاکی از آن است که سیاه‌پوستان آمریکایی بیشتر از سفیدپوستان مرتکب مزاحمت سایبری می‌شوند (لو و اسپیلایز^۳، ۲۰۱۳)، و اینکه آنان، عوامل خطر ساز بیشتری (برای مثال اختلافات خانوادگی) و عوامل حفاظت‌کننده کم‌تری (برای مثال کنترل والدین) را حداقل در میان گروه‌های سنی پایین (۱۱ تا ۳۱ سال)، گزارش می‌کنند (لو و اسپیلایز، ۲۰۱۳؛ الدور و کروز^۴، ۲۰۱۴). بنابراین، نژاد و قومیت، یک متغیر تعدیل‌کننده اثر سایر عوامل خطر ساز و حفاظت‌کننده بر روی ارتکاب و قربانی شدن مزاحمت سایبری می‌باشند.

شخصیت، باورها و رفتارها: حرمت نفس (بالدری و همکاران، ۲۰۱۵؛ چن و همکاران، ۲۰۱۶)، همدلی (پیترسون و دنسلی^۵، ۲۰۱۷) و سازه‌های شخصیتی خودشیفتگی^۶، ماکیاولیسم^۷ و جامعه‌ستیزی^۸ به صفات سه‌گانه تاریک شخصیت معروف شده‌اند (گو، ۲۰۱۶؛ ون‌گیل، گومنس، توپرک و ودر^۹، ۲۰۱۷)، از عوامل خطر ساز و حفاظت‌کننده مرتبط با شخصیت در زمینه ارتکاب مزاحمت سایبری هستند. ون‌گیل و همکاران (۲۰۱۷)، توافق‌پذیری^{۱۰} را عاملی حفاظتی در ارتکاب مزاحمت سایبری برای دانش‌آموزان متوسطه می‌داند. نکته جالب این که، فراتحلیل انجام شده توسط چن و همکاران (۲۰۱۶)، نشان داد که خودکارآمدی بالا، پیش‌بینی‌کننده ارتکاب مزاحمت سایبری است، در حالی که سولومونتس-کونتوری، سکاریدیس، گرادینگر و استرومیر^{۱۱} (۲۰۱۷)، عکس این قضیه را گزارش کردند، که خودکارآمدی پایین پیش‌بینی‌کننده ارتکاب مزاحمت سایبری است. سطوح پایین خود مهارگری و سطوح بالای رفتارهای هیجان‌جویی^{۱۲} و تکانشگری^{۱۳}، نیز به عنوان عوامل خطر برای ارتکاب مزاحمت سایبری شناسایی شده‌اند (آنتونیادو و همکاران، ۲۰۱۶؛ بالدری و همکاران، ۲۰۱۵؛ لیانوس و مک‌گراث^{۱۴}، ۲۰۱۷). به علاوه، انحلال اخلاقی عامل خطر سازی برای ارتکاب مزاحمت سایبری، به‌ویژه در مقطع راهنمایی، متوسطه و دانشگاه است (بالدری و همکاران، ۲۰۱۵؛ چن و همکاران، ۲۰۱۶؛ کووالسکی و همکاران، ۲۰۱۴؛ گو، ۲۰۱۶).

(۳) عوامل حفاظت‌کننده و خطر ساز مربوط به همسالان

ارتباط آنلاین با همسالان منحرف، با ارتکاب مزاحمت سایبری در دانشجویان و نوجوانان همبستگی دارد (لیانوس و مک‌گراث، ۲۰۱۷)، در حالی که نبود همسالان با رفتار اجتماعی مطلوب و نفوذ منفی همسالان، پیش‌بینی‌کننده مزاحمت سایبری در دانش‌آموزان راهنمایی و متوسطه است (بالدری و همکاران، ۲۰۱۵؛ گو، ۲۰۱۶). طرد همسال (بایرکتر و همکاران، ۲۰۱۵) و انزوای اجتماعی (بالدری و همکاران،

1. Perren & Gutzwiller-Helfenfinger

2. Wright

3. Low & Espelage

4. Albdour & Krouse

5. Peterson & Densley

6. narcissism

7. machiavellianism

8. psychopathy

9. Van Geel, Goemans, Toprak & Vedder

10. agreeableness

11. Solomontos-Kountouri, Tsagkaridis, Gradinger & Strohmaier

12. thrill seeking

13. impulsivity

14. Lianos & McGrath

شیوع‌شناسی و بررسی عوامل خطرناک و حفاظت‌کننده مزاحمت سایبری با رویکرد تحولی: یک مطالعه مروری روایتی
Epidemiology and study of risk and protective factors of cyberbullying with a developmental approach: a narrative ...

۲۰۱۵)، نیز پیش‌بینی‌کننده‌های معنی‌دار مزاحمت سایبری در بین دانش‌آموزان راهنمایی و متوسطه هستند. به علاوه، مزاحمت سایبری زمانی رخ می‌دهد که به صورت یک رفتار هنجاری تلقی شود و همسالان در فرایند مزاحمت سایبری مشارکت کنند؛ این اثر در میان دانش‌آموزان ابتدایی تا دانشجویان، اثبات شده است (پاتچین و هیندوجا، ۲۰۰۷؛ پیترسون و دنسلی، ۲۰۱۷).

(۴) عوامل حفاظت‌کننده و خطرناک مربوط به خانواده

حمایت عاطفی خانواده که به صورت اعتماد، ارتباط، دل‌بستگی ایمن و عدم بیگانگی بین والدین و فرزندان تعریف می‌شود، عامل حفاظت‌کننده‌ای است که وقوع مزاحمت سایبری را کاهش می‌دهد (بایرکتار و همکاران، ۲۰۱۵؛ الساسر و همکاران، ۲۰۱۷). همفیل و هیرد^۱ (۲۰۱۴)، مدیریت ضعیف خانواده (مانند، قواعد نامشخص و کنترل ضعیف فرزندان) را از شاخص‌های پیش‌بین ارتکاب مزاحمت سایبری گزارش کردند. به طور مشابه، در میان نوجوانان ۱۲ تا ۱۸ سال، مشارکت والدین، رابطه منفی با ارتکاب مزاحمت سایبری داشت (واندیوش و ون‌کلیمپوت^۲، ۲۰۰۹). از سوی دیگر، روبرتو، ایدن، ساویج، راموس-سالازار و دیس^۳ (۲۰۱۴)، هیچ‌گونه رابطه معنی‌داری بین کنترل و محدودیت‌های والدین و ارتکاب مزاحمت سایبری گزارش نکردند. این نتایج نشان می‌دهد که محدودیت‌هایی در مقدار کنترل والدین و اثربخشی این کنترل، وجود دارد. به علاوه، برخی محققان پیشنهاد کرده‌اند که روابط زمانی قوی‌تر هستند که ارتباط و همکاری بین والدین و کودکان را شامل شوند (الساسر و همکاران، ۲۰۱۷؛ مش^۴، ۲۰۰۹).

(۵) عوامل حفاظت‌کننده و خطرناک مربوط به مدرسه و جامعه

اگرچه مزاحمت سایبری، با توجه به ماهیت خود پدیده‌ای آنلاین است، فرهنگ مدرسه می‌تواند بر شدت و وقوع مزاحمت سایبری اثر بگذارد (مونکس و همکاران، ۲۰۱۶). ادراک دانش‌آموزان از ایمنی در مدرسه و تعهد دانش‌آموزان نسبت به مدرسه، با ارتکاب مزاحمت سایبری همبستگی دارند. هر چه دانش‌آموزان در مدرسه احساس امنیت (بالدردی و همکاران، ۲۰۱۵؛ بوتینو و همکاران، ۲۰۱۵) و تعهد (چن و همکاران، ۲۰۱۶) بیشتری داشته باشند، کم‌تر قربانی مزاحمت سایبری می‌شوند. به طور کلی، فضای منفی در مدرسه، موجب تشدید رفتارهای مزاحمت سایبری از دانش‌آموزان ابتدایی تا محیط‌های آموزش عالی می‌شود (گو، ۲۰۱۶). در رابطه با بزرگسالان در محیط‌های کاری، ورنانجس، بیلین، واندیوش، اریگروز و دی‌ویت^۵ (۲۰۱۷)، گزارش کرده‌اند که عوامل تنیدگی‌زا در محیط کار منجر به ارتکاب مزاحمت سایبری می‌شوند.

بحث و نتیجه‌گیری

در سال‌های اخیر، تحقیقات زیادی در مورد مزاحمت سایبری در طیف گسترده‌ای از سنین، انجام گرفته است. چند نتیجه می‌توان از ادبیات موجود، با توجه به تفاوت‌های تحولی در ماهیت و شیوع مزاحمت سایبری، گرفت. اولاً، پژوهش‌های در دسترس نشان می‌دهد که میزان استفاده از فن‌آوری‌ها و شیوع مزاحمت سایبری در گروه‌های سنی مختلف (به عنوان مثال، دبیرستان در مقایسه با بزرگسالی) و حتی در یک گروه سنی خاص (به عنوان مثال، کلاس هفتم در مقابل کلاس هشتم)، بسته به مطالعه خاصی که مورد بررسی قرار گرفته است، بسیار متغیر است. با این حال، پژوهش‌های بیشتری لازم است انجام گیرد تا مستقیماً به مقایسه‌ای گروه‌های سنی مختلف در زمینه قربانی مزاحمت سایبری شدن و ارتکاب آن بپردازند. دوماً، اگر چه تعداد زیادی عوامل حفاظت‌کننده و خطرناک فردی-شخصیتی، اجتماعی، تحصیلی و خانوادگی وجود دارد که با درگیری در مزاحمت سایبری، در طیف گسترده‌ای از سنین مرتبط هستند، با این حال، تحقیقات موجود نشان‌دهنده شکاف قابل توجهی در شناخت ما از این عوامل حفاظت‌کننده و خطرناک است. پژوهش‌ها انجام شده، به ویژه برای سال‌های ابتدایی و بزرگسالی، بسیار محدود هستند. علاوه بر این، در پژوهش‌های صورت گرفته، به عوامل حفاظت‌کننده مزاحمت سایبری در مقایسه با عوامل خطرناک آن، در بین تمامی گروه‌های سنی، به میزان قابل توجهی کمتر توجه شده است. سوماً، انجام مطالعات طولی اضافی برای تعیین اینکه، آیا عوامل خاصی ممکن است پیشامد یا پیامد مزاحمت سایبری باشند، مورد نیاز است. چهارماً، با توجه به میزان بالایی از همپوشانی بین مزاحمت سایبری و قلدری سنتی، انجام پژوهش‌های بیشتری برای بررسی و تعیین عوامل خطرناک و

1. Hemphill & Heerde
2. Vandebosch & Van Cleemput
3. Roberto, Eden, Savage, Ramos-Salazar & Deiss
4. Mesch
5. Vranjes, Baillien, Vandebosch, Erreygers & De Witte

حفاظت‌کننده‌ای که ممکن است منحصراً مربوط به مزاحمت سایبری و قلدری سنتی باشند، مورد نیاز است. در نهایت، انجام پژوهش‌های بیشتری برای بررسی عوامل حفاظت‌کننده و خطرناک‌ساز مربوط به قلدر-قربانیان سایبری، متمایز از افرادی که (فقط) مزاحم سایبری و یا (فقط) قربانی سایبری هستند، نیاز است.

با توجه به پیامدهای پیشگیری و مداخله، نتایج این بررسی نشان می‌دهد که سیاست‌ها و برنامه‌ها باید با تفاوت‌های تحولی در ماهیت و شیوع مزاحمت سایبری، و همچنین عوامل خطر و حافظتی که مربوط به گروه‌های سنی خاص هستند، هم‌خوانی داشته باشد. به عنوان مثال، تلاش برای شناساندن شیوه‌ها و ابزارهای فن‌آوری، که از طریق آن مزاحمت سایبری به اتفاق می‌افتد، باید به تفکیک گروه‌های سنی خاص، باشد. علاوه بر این، نظارت مستقیم توسط والدین و مدارس، به احتمال زیاد با توجه سن افراد متفاوت خواهد بود، زیرا دانش‌آموزان ابتدایی در طول روز در مدرسه به اندازه دانش‌آموزان دوران متوسطه و دبیرستان به فن‌آوری دسترسی ندارند (مونکس و همکاران، ۲۰۱۶). اگرچه پژوهش‌ها در مورد اثربخشی برنامه‌های پیشگیری از مزاحمت سایبری هنوز کم است، با توجه به میزان بالای همپوشانی بین مزاحمت سایبری و قلدری سنتی، تلاش برای جلوگیری از مزاحمت سایبری در مدارس، جوامع و محل کار باید بخشی از یک رویکرد جامع‌تر به پیشگیری/مداخله قلدری باشد (الویس و لیمر، ۲۰۱۸). زیرا استفاده از فن‌آوری، به احتمال زیاد با افزایش سن همچنان افزایش و تغییر خواهد یافت؛ در ضمن، این نوع قلدری از سنین بسیار پایین‌تر از قلدری سنتی می‌تواند شروع شود و مانند، قلدری سنتی، مزاحمت سایبری، نیز به صورت یک مسئله در سراسر طول عمر ادامه خواهد یافت.

پس از مرور پژوهش‌های انجام شده در زمینه مزاحمت سایبری، می‌توان به این نتیجه کلی رسید که مزاحمت‌های سایبری، به علت وسعت، تنوع و ابعاد مختلفی که دارند، در سنین مختلف تحت تأثیر عوامل زیادی هستند که این عوامل می‌توانند نقش حافظتی و یا خطرناک‌ساز داشته باشند. لذا، این نوع قلدری قابل تبیین با یک عامل واحد نیست، بلکه مجموعه‌ای از عوامل فردی-شخصیتی، اجتماعی، تحصیلی و خانوادگی برای تبیین آن، با در نظر گرفتن تفاوت‌های سنی، لازم است. در نتیجه، با توجه به پیامدهای پیشگیری و مداخله، سیاست‌ها و برنامه‌ها باید با تفاوت‌های تحولی در ماهیت و شیوع مزاحمت سایبری و همچنین، عوامل خطرناک‌ساز و حفاظت‌کننده که مربوط به گروه‌های سنی خاص هستند، هم‌خوانی داشته باشد.

منابع

- بای، ح. ع.، و پورقهرمانی، ب. (۱۳۸۸). بررسی فقهی حقوقی جرایم رایانه‌ای. تهران: پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی.
- بخارایی، ا.، و کریمی، ل. (۱۳۹۵). تحلیل جامعه‌شناختی جرایم سایبری. *فصلنامه پژوهش‌های اطلاعاتی و جنایی*، ۱۱(۲)، ۷۸-۵۹.
- رحمتی، ص. (۱۳۹۵). ارتباط سرمایه روانشناختی و معنویت با اعتیاد به اینترنت در دانشجویان دانشگاه علوم پزشکی جندی شاپور اهواز. *مجله اخلاق پزشکی*، ۱۰(۳۸)، ۱۷-۷.
- رحمتی، ص. (۱۳۹۷). ارائه مدلی برای موفقیت تحصیلی دانشجویان براساس اعتیاد به اینترنت، ویژگی‌های شخصیت، خودکارآمدی اجتماعی و هوش معنوی. *رویش روان‌شناسی*، ۱۱(۱)، ۱۹۲-۱۶۹.
- رحمتی، ص.، و کرامتی، ه. (۱۳۹۵). ارتباط اعتیاد به اینترنت با خودکارآمدی اجتماعی، سبک‌های هویت و تفاوت‌های جنسیتی در دانشجویان. *تحقیقات نظام سلامت*، ۱۲(۱)، ۲۶-۲۱.
- شیرزاد، ک. (۱۳۸۸). *جرایم رایانه‌ای از دیدگاه حقوق جزای ایران و حقوق بین‌الملل*. تهران: شرکت نشر بهینه فراگیر.
- صادقی‌فسایی، س.، و عرفان‌منش، ا. (۱۳۹۴). مبانی روش‌شناختی پژوهش اسنادی در علوم اجتماعی. *راهبرد فرهنگ*، ۸(۲۹)، ۹۱-۶۱.
- صبح‌خیز، ر. (۱۳۹۴). چالش‌های حقوقی جرایم سایبری در نظام حقوق بین‌الملل و نظام حقوقی ایران. *فصلنامه پژوهش‌های اطلاعاتی و جنایی*، ۱۰(۳)، ۱۳۷-۱۱۷.
- Aboujaoude, E., Savage, M. W., Starcevic, V., & Salame, W. O. (2015). Cyberbullying: Review of an old problem gone viral. *Journal of Adolescent Health*, 57(1), 10-18.
- Albdour, M., & Krouse, H. J. (2014). Bullying and victimization among African-American adolescents: A literature review. *Journal of Child and Adolescent Psychiatric Nursing*, 27, 68-82.
- Álvarez-García, D., Pérez, J. C. N., González, A. D., & Pérez, C. R. (2015). Risk factors associated with cybervictimization in adolescence. *Risk Factors Associated with Cybervictimization in Adolescence*, 15(3), 226-235.
- Antoniadou, N., Kokkinos, C. M., & Markos, A. (2016). Possible common correlates between bullying and cyber-bullying among adolescents. *Psicologia Educativa*, 22(1), 27-38.

Epidemiology and study of risk and protective factors of cyberbullying with a developmental approach: a narrative ...

- Arslan, S., Savaser, S., Hallett, V., & Balci, S. (2012). Cyberbullying among primary school students in Turkey: Self-reported prevalence and associations with home and school life. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking, 15*(10), 527-533.
- Aveyard, H. (2014). *Doing a literature review in health and social care: A practical guide*. McGraw-Hill Education (UK).
- Baldry, A. C., Farrington, D. P., & Sorrentino, A. (2015). "Am I at risk of cyberbullying"? A narrative review and conceptual framework for research on risk of cyberbullying and cybervictimization: The risk and needs assessment approach. *Aggression and Violent Behavior, 23*, 36-51.
- Ballard, M. E., & Welch, K. M. (2017). Virtual warfare: Cyberbullying and cyber-victimization in MMOG play. *Games and Culture, 12*(5), 466-491.
- Beckman, L., Stenbeck, M., & Hagquist, C. (2016). Disability in relation to different peervictimization groups and psychosomatic problems. *Children and Schools, 38*, 153-161.
- Bottino, S. B., Bottino, C. C., Regina, C. G., Correia, A. L., & Ribeiro, W. S. (2015). Cyberbullying and adolescent mental health: Systematic review. *Cadernos De Saude Publica, 31*(3), 463-475.
- Brochado, S., Soares, S., & Fraga, S. (2016). A scoping review on studies of cyberbullying prevalence among adolescents. *Trauma, Violence & Abuse, 18*, 523-531.
- Çelik, S., Atak, H., & Erguzen, A. (2012). The effect of personality on cyberbullying among university students in Turkey. *Eurasian Journal of Educational Research, 49*, 129-150.
- Cénat, J. M., Blais, M., Hébert, M., Lavoie, F., & Guerrier, M. (2015). Correlates of bullying in Quebec high school students: The vulnerability of sexual-minority youth. *Journal of Affective Disorders, 183*, 315-321.
- Chapin, J., & Coleman, G. (2017). The cycle of cyberbullying: Some experience required. *The Social Science Journal, 24*(3), 314-318.
- Chen, L., Ho, S. S., & Lwin, M. O. (2016). A meta-analysis of factors predicting cyberbullying perpetration and victimization: From the social cognitive and media effects approach. *New Media and Society, 19*, 1194-1213.
- Del Rey, R., Lazuras, L., Casas, J. A., Barkoukis, V., Ortega-Ruiz, R., & Tsorbatzoudis, H. (2016). Does empathy predict (cyber) bullying perpetration, and how do age, gender and nationality affect this relationship? *Learning and Individual Differences, 45*, 275-281.
- DePaolis, K., & Williford, A. (2014). The nature and prevalence of cyber victimization among elementary school children. *Child and Youth Care Forum, 44*(3), 377-393.
- Elipe, P., de la Oliva Muñoz, M., & Del Rey, R. (2017). Homophobic bullying and cyberbullying: Study of a silenced problem. *Journal of Homosexuality, 65*(5), 672-686.
- Elsaesser, C., Russell, B., Ohannessian, C. M., & Patton, D. (2017). Parenting in a digital age: A review of parents' role in preventing adolescent cyberbullying. *Aggression and Violent Behavior, 35*, 62-72.
- Faucher, C., Cassidy, W., & Jackson, M. (2015). From the sandbox to the inbox: Comparing the acts, impacts, and solutions of bullying in K-12, higher education, and the workplace. *Journal of Education and Training Studies, 3*(6), 111-125.
- Francisco, S. M., Simao, A. M. V., Ferreira, P. C., & Martins, M. J. (2014). Cyberbullying: The hidden side of college students. *Computers in Human Behavior, 43*, 167-182.
- Fridh, M., Lindström, M., & Rosvall, M. (2015). Subjective health complaints in adolescent victims of cyber harassment: Moderation through support from parents/friends - a Swedish population-based study. *BMC Public Health, 15*, 949.
- Guo, S. (2016). A meta-analysis of the predictors of cyberbullying perpetration and victimization. *Psychology in the Schools, 53*, 432-453.
- Heiman, T., Olenik-Shemesh, D., & Eden, S. (2015). Cyberbullying involvement among students with ADHD: Relation to loneliness, self-efficacy and social support. *European Journal of Special Needs Education, 30*(1), 15-29.
- Hemphill, S. A., & Heerde, J. A. (2014). Adolescent predictors of young adult cyberbullying perpetration and victimization among Australian youth. *Journal of Adolescent Health, 55*(4), 580-587.
- Hinduja, S., & Patchin, J. W. (2010). Bullying, cyberbullying, and suicide. *Archives of Suicide Research, 14*(3), 206-221.
- Hong, J. S., Lee, J., Espelage, D., Hunter, S., Patton, D. U., & Rivers, T. (2016). Understanding the correlates of face to face and cyberbullying victimization among U.S. adolescents: A social-ecological analysis. *Violence and Victims, 31*, 638-663.
- Kenny, U., Sullivan, L., Callaghan, M., Molcho, M., & Kelly, C. (2017). The relationship between cyberbullying and friendship dynamics on adolescent body dissatisfaction: A cross-sectional study. *Journal of Health Psychology, 23*(4), 629-639.
- Kessel Schneider, S., O'Donnell, L., Stueve, A., & Coulter, R. S. (2012). Cyberbullying, school bullying, and psychological distress: A regional census of high school students. *American Journal of Public Health, 102*(1), 171-177.
- Kowalski, R. M., & Limber, S. P. (2013). Psychological, physical, and academic correlates of cyberbullying and traditional bullying. *Journal of Adolescent Health, 53*, S13-S20.
- Kowalski, R. M., Giumetti, G. W., Schroeder, A. N., & Lattanner, M. R. (2014). Bullying in the digital age: A critical review and meta-analysis of cyberbullying research among youth. *Psychological Bulletin, 140*(4), 1073-1137.
- Kowalski, R. M., Limber, S. P., & McCord, A. (2018). A developmental approach to cyberbullying: Prevalence and protective factors. *Aggression and Violent Behavior, 45*, 20-32.
- Kowalski, R. M., Toth, A., & Morgan, M. (2017). Bullying and cyberbullying in adulthood and the workplace. *Journal of Social Psychology, 158*(1), 64-81.

- Lapidot-Lefler, N., & Hosri, H. (2016). Cyberbullying in a diverse society: Comparing Jewish and Arab adolescents in Israel through the lenses of individualistic versus collectivist cultures. *Social Psychology in Education, 19*, 569-585.
- Lee, C., & Song, J. (2012). Functions of parental involvement and effects of school climate on bullying behavior among South Korean middle school students. *Journal of Interpersonal Violence, 27*, 2437-2464.
- Lee, J. Y., Kwon, Y., Yang, S., Park, S., Kim, E., & Na, E. (2017). Differences in friendship networks and experiences of cyberbullying among Korean and Australian adolescents. *The Journal of Genetic Psychology, 178*(1), 44-57.
- Lianos, H., & McGrath, A. (2017). Can the general theory of crime and general strain theory explain cyberbullying perpetration? *Crime & Delinquency, 1-27*.
- Livingstone, S., & Haddad, L. (2009). EU kids online. *Zeitschrift Für Psychologie/Journal of Psychology, 217*(4), 236.
- Low, S., & Espelage, D. (2013). Differentiating cyberbullying from non-physical bullying: Commonalities across race, individual, and family predictors. *Psychology of Violence, 3*, 39-52.
- Mesch, G. S. (2009). Parental mediation, online activities, and cyberbullying. *Cyberpsychology and Behavior, 12*, 387-393.
- Mishna, F., Cook, C., Gadalla, T., Daciuk, J., & Solomon, S. (2010). Cyber bullying behaviors among middle and high school students. *American Journal of Orthopsychiatry, 80*(3), 362-374.
- Monks, C. P., Mahdavi, J., & Rix, K. (2016). The emergence of cyberbullying in childhood: Parent and teacher perspectives. *Psicologia Educativa, 22*, 39-48.
- Monks, C., Robinson, S., & Worlidge, P. (2012). The emergence of cyberbullying: A survey of primary school pupils' perceptions and experiences. *School Psychology International, 33*(5), 477-491.
- Monks, C., Worlidge, P., Robinson, S., & Ortega, R. (2009). Cyberbullying among primary school-aged pupils. *Kwartalnik Pedagogiczny, 4*(214), 167-182.
- Musi-Gillette, L., Zhang, A., Wang, K., Zhang, J., & Oudekerk, B. A. (2017). *Indicators of school crime and safety: 2016* (NCES 2017-064/NCJ 250650). National Center for Education Statistics, U.S. Department of Education, and Bureau of Justice Statistics, Office of Justice Programs, U.S. Department of Justice. Washington, DC.
- Olweus, D. (2013). School bullying: Development and some important challenges. *Annual Review of Clinical Psychology, 9*, 1-14.
- Olweus, D., & Limber, S. P. (2018). Some problems with cyberbullying research. *Current Opinion in Psychology, 19*, 139-143.
- Ortega-Barton, J., Buelga, S., & Cava, M. (2016). The influence of school and family environment on adolescent victims of cyberbullying. *Comunicar, 24*(46), 57-65.
- Perren, S., & Gutzwiller-Helfenfinger, E. (2012). Cyberbullying and traditional bullying in adolescence: Differential roles of moral disengagement, moral emotions, and moral values. *European Journal of Developmental Psychology, 9*(2), 195-209.
- Peterson, J., & Densley, J. (2017). Cyber violence: What do we know and where do we go from here? *Aggression and Violent Behavior, 34*, 193-200.
- Privitera, C., & Campbell, M. A. (2009). Cyberbullying: The new face of workplace bullying? *CyberPsychology & Behavior, 12*, 395-400.
- Roberto, A. J., Eden, J., Savage, M. W., Ramos-Salazar, L., & Deiss, D. M. (2014). Prevalence and predictors of cyberbullying perpetration by high school seniors. *Communication Quarterly, 62*, 97-114.
- Selkie, E. M., Kota, R., & Moreno, M. (2016). Cyberbullying behaviors among female college students: Witnessing, perpetration, and victimization. *College Student Journal, 50*, 278-287.
- Shapka, J. D., Onditi, H. Z., Collie, R. J., & Lapidot-Lefler, N. (2018). Cyberbullying and cybervictimization within a cross-cultural context: A study of Canadian and Tanzanian adolescents. *Child Development, 89*, 89-99.
- Slonje, R., & Smith, P. K. (2008). Cyberbullying: Another main type of bullying? *Scandinavian Journal of Psychology, 49*(2), 147-154.
- Solomontos-Kountouri, O., Tsagkaridis, K., Gradinger, P., & Strohmeier, D. (2017). Academic, socio-emotional and demographic characteristics of adolescents involved in traditional bullying, cyberbullying, or both: Looking at variables and persons. *International Journal of Developmental Science, 11*(1-2), 19-30.
- Tokunaga, R. S. (2010). Following you home from school: A critical review and synthesis of research on cyberbullying victimization. *Computers in Human Behavior, 26*(3), 277-287.
- Van Geel, M., Goemans, A., Toprak, F., & Vedder, P. (2017). Which personality traits are related to traditional bullying and cyberbullying? A study with the Big Five, Dark Triad and sadism. *Personality and Individual Differences, 106*, 231-235.
- Vandebosch, H., & Van Cleemput, K. (2009). Cyberbullying among youngsters: Profiles of bullies and victims. *New media & society, 11*(8), 1349-1371.
- Vranjes, I., Baillien, E., Vandebosch, H., Erreygers, S., & De Witte, H. (2017). The dark side of working online: Towards a definition and an emotion reaction model of workplace cyberbullying. *Computers in Human Behavior, 69*, 324-334.
- Watts, L. K., Wagner, J., Velasquez, B., & Behrens, P. I. (2017). Cyberbullying in higher education: A literature review. *Computers in Human Behavior, 69*, 268-274.
- Whittaker, E., & Kowalski, R. M. (2015). Cyberbullying. *International encyclopedia of the social and behavioral sciences (Second Edition)*, 344-638.
- Wright, M. F. (2017). The role of technologies, behaviors, and gender stereotype traits in adolescents' cyber-aggression. *Journal of Interpersonal Violence, 1-20*.

Epidemiology and study of risk and protective factors of cyberbullying with a developmental approach: a narrative ...

- Ybarra, M. L., Boyd, D., Korchmaros, J. D., & Oppenheim, J. K. (2012). Defining and measuring cyberbullying within the larger context of bullying victimization. *The Journal of Adolescent Health, 51*(1), 53-58.
- Ybarra, M. L., Mitchell, K. J., Palmer, N. A., & Reisner, S. L. (2015). Online social support as a buffer against online and offline peer and sexual victimization among US LGBT and non-LGBT youth. *Child Abuse & Neglect, 39*, 123-136.
- Yousef, W. S. M., & Bellamy, A. (2015). The impact of cyberbullying on the self-esteem and academic functioning of Arab-American middle and high school students. *Journal of Research in Educational Psychology, 13*, 463-482.
- Zych, I., Ortega-Ruiz, R., & Del Rey, R. (2015). Scientific research on bullying and cyberbullying: Where have we been and where are we going. *Aggression and Violent Behavior, 24*, 188-198.